

Валерій Бабенко

Світоглядні виміри уніатства і Україна

Valeriy Babenko

Philosophical dimensions of Uniatism and Ukraine

In the history of world Christianity the role and place of Uniatism underrated. The idea of Uniatism make up a substantial part of the major cultural phenomena of the European middle Ages. The Renaissance and the Uniate Church have common spiritual values. Ukraine was one of the centers of the Uniate movement and approval in Europe of a new philosophical tradition.

Keywords: Christianity, Orthodoxy, Catholicism, Uniatism, Europe, Ukraine

В історії світового християнства роль і місце уніатства недооцінені. Ідеї уніатства складають вагому частину основних явищ культури європейського Середньовіччя. Епоха Відродження та уніатство мають спільні духовні цінності. Україна була одним з центрів уніатського руху та утвердження в Європі нової світоглядної традиції.

Ключові слова: християнство, православ'я, католицизм, уніатство, Європа, Україна

Споглядаючи обставини розвитку світоглядної культури сучасного Старого Світу, невимушено приходимо до висновку, що нарешті настала година підняти питання про перегляд сформованих тривалим часом стереотипів сприйняття такого явища, як унія православної та католицької Церков. Про те, що час прийшов, свідчить багато фактів, серед яких найвиразнішими є рішення про проведення в 2016 р. Всеправославного собору та зміна геополітичного вектора розвитку на союз з ЄС України, Грузії та Молдови. Опосередковано остання подія фактично перетворює Росію в останню християнську країну Старого Світу, яка не тільки знаходиться за межею його новітньої Унії, але й свідомо протиставляє себе їй. Що ж до самої Унії, то зауважимо, що критика в її бік лунає не тільки з боку Москви. Претензії до неї часто можна чути від представників інших християнських конфесій, теологів та спеціалістів з даної теми. Всі вони прямо або опосередковано сприяли формуванню своєї традиції бачення суті Уніатства, яка, на нашу думку, для сьогодення є вельми застарілою й необ'єктивною.

Останні дослідження та деякі твори минулих років в цьому питанні доводять необхідність її докорінного перегляду. Серед тих праць, які прямо або опосередковано свідчать про це, насамперед треба назвати розвідки А.Васильєва¹ І. Шевченка², І. Паславського³ та ін. Ці науковці ввели в обіг нові джерела, висунули нові гіпотези та ідеї щодо визначення ролі і місця уніатства в духовному житті України. Але, на жаль, контекст традиційного погляду на його характер, нібито суцільно «похідний» від історичних обставин, не був подоланий. Не була визнана і його провідна роль в масштабних процесах загальноєвропейського, загальнохристиянського цивілізаційного розвитку. Виключення тут складає хіба що праця Ю. Аввакумова⁴, в якій уніатство в контексті європейської Схоластики подається як природна закономірність, а не феноменальне явище в розвитку останньої.

Саме тому метою даної статті є розширення світоглядних вимірів феномена уніатства та перегляд місця його українського контексту в цьому аспекті.

Протягом століть сформувалась потужна традиція щодо проблеми Уніатства в стосунках між православною та католицькою церквами. При цьому достатньо очікувано дослідники з різних таборів в оцінці даного руху, спрямованого як на відновлення церковної єдності, так і на визначення причини самого церковного розколу, всю відповідальність за драматичний характер його наслідків покладають на своїх опонентів. Проте в гарячих дискусіях, які в окремих випадках доходили до кривавих баталій, непомітно відбулося наступне: спочатку відійшов на другий план, а згодом і взагалі був втрачений сам предмет диспуту. Тож сьогодні, коли мова заходить про релігійне Уніатство, останнє сприймається у надзвичайно вузькому сенсі цього поняття – лише як «слияние исповеданий православного и католического», коли «с одной стороны, признается главенство папы, чистилище, исхождение Св. Духа и от Сына (filioque), с другой допускается брак белого духовенства и богослужение на родном языке, с сохранением восточных обрядов» . З певними відмінностями, уникаючи полемічного аспекту цієї проблеми та ґрунтуючись тільки на формальних результатах історичного розвитку, подібної позиції притримуються обидві сторони даного конфлікту. Мало того, навіть ті дослідники, які намагаються з надконфесійної позиції охарактеризувати дане історичне явище, в принципі згодні з її основними положеннями.

Отже, в даному випадку ми маємо хрестоматійний приклад того, яким чином історична дійсність, поступово впливаючи на сприйняття змісту того, що призвело до демонстрованого нею результату без урахування великої низки інших чинників, які в реальності живили бурхливі історичні події, в кращому випадку змінювала зміст подій, в гіршому – спотворювала його до невпізнання. Тож, якщо ми хочемо дослідити справжні важелі буття реальної минувшини, наслідки розвитку якої носили хоч і малопомітний, прихований характер, але включали в себе безмірне коло можливих векторів розвитку, то з самого початку повинні відмовитись від старої традиції трактування уніатства, бо та неминуче зажене нас в «прокрустове ложе» міжконфесійного протистояння.

Розпочнемо з аналізу історії Християнства, як світової релігії, бо Уніатство – його похідна складова. Загальний філософсько-діалектичний аналіз історичного шляху цієї форми релігії, подібно як і будь-якої іншої, дозволяє наочно помітити його етапність. Стає зрозуміло, яким чином доба появи і зародження християнства змінюється наступним періодом його поширення. З доданням цього етапу невідворотно слідує етап утвердження й розквіту цієї релігії. За ним – неминуче починається її занепад, згодом – розпад, а на певному рівні подальшого розвитку – остаточна стабілізація даного культурного явища, як закономірного історичного дійства. Розвиток кожного з перелічених етапів ніс в собі безліч варіантів реалізації в конкретному історико-культурному середовищі, які або зазнавали поразок, або реалізовувались в тому чи іншому вигляді. Це і є загальна матриця діалектики розвитку даного, як і будь-якого подібного, суспільно-історичного явища.

Описаний хід виникнення та розвитку християнства, саме як світової релігії, передбачав подолання ним у будь-який спосіб культурних обмежень того етнічного ареалу, в межах яких воно зародилось. Ця вимога є обов'язковою умовою розвитку всякої релігії, яка претендує на статус світової. Тож час її тріумфальної ходи за межами тих земель, де вона народилась, є і часом становлення її ідеологічної системи. Але закономірним явищем процесу формування ідеологічної системи світової релігії є факт того, що чим далі вона у наступному просувається вперед, тим більше мусить пристосовуватися до місцевих культурних традицій, тим активнішим має бути контамінаційний рух, який фактично є її синтезом з місцевими віруваннями і культурами.

Врешті-решт подібна контамінація та синтез стають головними причинами розпаду, дроблення світових релігій на окремі конфесії. Суперечки і боротьба між ними перетворюються у форму прояву того «відкладеного» опору, який в період її поширення не був актуальним й носив прихований, латентний характер. Отже, досягнувши певної межі свого розвою, світова релігія далі закономірно поставала перед проблемою формування нових ідеологічних засад, які б, максимально зберігаючи догмати утвореної світоглядної системи, змогли адекватно відреагувати на загрозу її єдності та життєспроможності.

Важливо підкреслити той факт, що в даному прикладі з історією Християнства ця критична межа у стосунках між різними «центрами сили» в середині самої Церкви була досягнута на тому рівні, коли вона (Церква) сама ще не набула абсолютної незалежності від світської влади, а її вища посадова інституція (Вселенський патріарх) функціонувала як формальна сила в колі рівних йому за статусом ієрархів. Причина такого становища пов'язана з особливістю розвитку Візантії, де надзвичайно впливовою виявилась «східна» традиція поєднання в правлячій особі рис світського та духовного керівника держави. Тож, в загальному спектрі варіантів подальшого розвитку Церкви, не важко було помітити наявні потенції двох можливих з них: 1) зміцнення централізованого управління Церкви з її наступним відокремленням від світської влади; 2) повна автономізація місцевих Церков з їх остаточною відмовою від прямого впливання на світську владу, політичне життя суспільства та його державні інституції.

Знана нами історія Християнства продемонструвала реалізацію обох даних варіантів і, навіть, позицію, в рамках якої відбулась своєрідна «консервація» тієї Візантійської традиції, на рівні якої почався процес розпаду Церкви. Цю «консервативну» парадигму християнського світосприйняття сьогодні вочевидь демонструє Московське православ'я. З позицій такого хиткого становища воно весь час від свого (незаконного) народження висуває претензії щодо визнання його єдиним хранителем «святості й чистоти» християнської Церкви. Та насправді ці абсолютно безпідставні претензії фактично слугують прикриттям іншої місії – веденню боротьби не на життя, а на смерть, з силою, яка демонструє справжній третій варіант вирішення проблеми історичного розвитку Християнства, про що нижче й буде мова. Тож з XVI–XVII ст. в умовах

наукової революції, технічного перевороту й зміни ролі Церкви в суспільстві, в умовах глобалізації цивілізаційного розвитку, Московська Церква справу зберігання традиції церковного життя фактично перетворила в ритуальну службу при цвинтарі, потужно гальмуючи його розвиток у будь-якому напрямку.

Справжнім третім шляхом розвою світового Християнства в атмосфері протистояння між вказаними вище двома його протилежними варіантами був уніатський рух. Уявлення про обмежений характер реалізації потенцій цього напрямку розвитку є помилковим поглядом, який сформувався під впливом низки факторів. І дійсно, з одного боку, в запеклій боротьбі між протестантами та католиками позиція уніатства не просто нібито губилась, а здавалась просто відверто слабкою й банальною. Миролубство і пацифізм Уніатства на фоні боротьби за владні ресурси, яка розгорталась у час зростання молодого капіталізму, сприймалися патріотом своєї країни, релігійної громади ледве не зрадництвом. З іншого боку, весь той гуманістичний запал, який підносив дух титанів Ренесансу та провідників буржуазних революцій, тлумачився окремо або вище тих релігійних поглядів, які формально сповідували останні, будучи втягнутими в заплутане коло міжконфесійної боротьби в середині Церкви. Нарешті, в умовах фактичної поразки Візантії в історичному змаганні за виживання, очевидним фактом вважалося, що таку ж поразку зазнало і все світове православ'я. В цій ситуації позиція Уніатства, яке визнало ідею централізованої будови Церкви з владою Святого Престолу на чолі, нібито формально підтверджувала цей результат протиборства. Водночас те, що воно зберігало максимально можливу самостійність в обрядовому й інших догматичному аспектах, залишалось непомітним. І це – не враховуючи ні тих різних тлумачень унійної єдності, які намагалися реалізувати самі її засновники – патріарх Йосип II та папа Євгеній IV, ні справжніх намірів кола православних реформаторів, погляди яких оцінювалися лише з позиції відхилення від пануючої релігійної традиції, а не тих особистих високих гуманістичних світоглядних принципів, які вони сповідували.

Що ж до дійсності, яку можна побачити лише тепер, з височини пережитих віків, насправді місія Уніатства та його ідейного впливу виявляється набагато глибшою і ширшою від існуючих стереотипів її сприйняття. Фактично неформальне поєднання християнських культур, яке відбулося

протягом XIII–XV ст. і призвело до переростання Палеологівського Відродження в Італійський Ренесанс, стало нічим іншим, як справжньою квінтесенцією Уніатства в дії. В цьому, на нашу думку, виявляється найширший сенс поняття Уніатства в історичному контексті розвитку всього Християнства як релігії та всієї християнської цивілізації, як культурного явища. Тож, якщо ми вважаємо, що культура Пізнього Середньовіччя типологічно залишається культурою, в рамках якої домінуюча роль продовжує зберігатися за релігійною свідомістю та побудованим нею релігійним світоглядом, то і головні ідеологеми цього періоду, незалежно від того, яку назву вони отримали в науковому середовищі (йдеться про традицію називати даний перехідний період добою Відродження), є складовими елементами релігійної культури. І на цьому треба ще раз наголосити. А те, що Уніатство – як визначальний чинник, рушійний елемент та учасник (суб'єкт) процесу Ренесансу, не був «ідентифікований» як такий, свідчить швидше не про принципову відсутність його в подібній несподіваній іпостасі, а про потужність тих факторів, які протистояли його феноменальній історичній сутності. Окрім того, християнське Уніатство XIII–XVI ст., як означення даної історичної доби, є поняттям значно ширшим і точнішим від загальноприйнятого терміна «Відродження». Уніатство – це своєрідне щеплення тієї гілки культурного дерева Античного світу, що було зроблене до стовбура західноєвропейського язичницького «дичка», на якому в подальшому процес її приживання і був означений поняттям «Відродження». Таке Уніатство, як плід з «ренесансною кісткою» всередині, після зняття заборони «ласувати» ним дозволяє повною мірою відчувати «смак» не тільки всього світоглядного потенціалу християнської культури, розкритого добою Пізнього Середньовіччя без еківоків на «середньовічну темряву», але і, йдучи за цим примарним «ренесансним ароматом», спромогтися вийти на потужну культуру протестантизму, плодами якої ми і до сьогодні ще продовжуємо житися. (Тема «Уніатство і Протестантизм» не є предметом уваги даної розвідки, але сам факт одночасного становлення протестантських і уніатських церков в історичному просторі має бути обов'язково відміченим.)

Процес перемоги християнства та перетворення його в кордонах Римської імперії в нову державну релігію відбувався майже паралельно з входженням самої імперії в період перманентної кризи, яка швидко призвела спочатку до її розпаду на Західну та Східну частини, а згодом – до

повного завоювання західно-римського сколку варварськими племенами. Східно-римській частині імперії за певних історичних обставин та шляхом глибокої трансформації соціальних стосунків вдалось утримати державні інститути влади, утворивши в результаті перетворень оновлену імперію – християнську Візантію. У підсумку даного історичного процесу християнська Церква виявилася розділеною навпіл. Цей факт в ході подальшого розвитку став одним з важливих чинників формування між її частинами відмінностей богословського, культового та організаційного характеру. Вони відображали об'єктивний процес формування різних парадигм християнського світосприйняття на основі єдиного християнського віровчення і своїм відцентровим характером до пори до часу не впливали на головне – процес укорінення християнства в свідомості тубільного населення колишньої Римської імперії та її неофітів.

Своєрідною межею раннього етапу розвитку християнської цивілізації стало VIII століття, наприкінці якого відбувся останній, 7-й, Вселенський собор. Події, що надалі розгорнулися між IX та XI ст. (до 1054 р.), засвідчили: суперечності між східною і західною Церквами досягли тієї межі, за якою їх подальший спільний розвиток виявився абсолютно неможливим. Водночас саме цей етап, наприкінці якого відбулося формальне розділення Церков, став й початком формування в рамках християнської світоглядної парадигми мислення ідеї, яка була спрямована на подолання протистояння й вироблення таких нових принципів співіснування, які б враховували все розмаїття думок, що безперестанно, в умовах процесу подальшого укорінення християнського віровчення, з'являлися в свідомості його старих і нових adeptів. Цю ідею і можна назвати ідеєю Унії. Вона від народження, природно була наділена широким гуманістичним характером і багатьма своїми положеннями відходила від затятого ригоризму раннього християнства, поглядів його головних ідеологів – Августина Аврелія та Ареопагіта, з властивою їм апологією аскетизму, ієрархії, есхатологізму.

На початку етапу утвердження християнства в суспільній свідомості варваризованої Європи, коли Церква формально ще зберігала організаційну єдність, ідея Унії носила латентний характер. Її риси лише проглядалися в русі за повернення до апостольського християнства (Клюнійська реформа), що охопив всю Західну Церкву в X–XI ст. В цей же час Східна Церква, долаючи кризу Візантійської державності, при-

ховано виробляла гуманістичні підходи до рефлексії культурної спадщини Античності (Симеон Новий Богослов, Михаїл Псел). Пізніше вони будуть покладені у фундамент європейського Ренесансу. Одночасно з названими подіями народжувалася, починала зростати й мужніти Церква Київської Русі. Історичні факти свідчать про складний, неоднозначний характер даного процесу, про активну участь в ньому як Візантії, так і Святого Престолу, що дає підставу вважати Київське християнство «дитям» обох цих Церков. Відтак, враховуючи всі ці історичні обставини, справедливим було би говорити про уніатську від народження природу Київського християнства. Від самих початків воно не тільки поєднувало в собі кращі традиції Святого Престолу і Візантійського православ'я, але й активно збагачувало їх народними духовними здобутками на шляху освоєння християнської культури. Сама ж тема міжконфесійної протистояння була для Руської церкви чужою, не цікавою, культивованою її зайшлим елементом, а тому й дуже далекою від власних інтересів та того світоглядного вектора, який ще з язичницьких часів був спрямований на встановлення універсальних принципів світосприйняття (див. Б.А.Рибакова⁶).

Після формального розколу Церкви в 1054 р., коли ніхто ще серйозно і не сприймав глобальний, карколомний характер даної події, ідея Унії, можна сказати, вийшла з «підпілля». Саме нею, на нашу думку, починають обумовлюватись ідеологічні засади таких знакових явищ в історії середньовічної Європи, як Хрестові походи, велика культура Готики, філософія Схоластики. І хоч дослідження елементів уніатського мислення в рамках ідеології Хрестових походів та культури Готики ще чекають на своїх відкривачів, то Схоластиці пощастило більше. На них в своїй праці вказує Ю.Аввакумов, стверджуючи, що ідеї Унії вже вельми добре проглядались в основних положеннях філософсько-богословських проблем «шкільної філософії». Додамо лише те, що в диспутах про Універсалії, про зміст понятійних форм одночасно гартувався й процес самоусвідомлення загальних уніатських принципів світосприйняття.

Не стояла осторонь проблем Унії і Візантія. В цей час в імперії починається становлення ісіхастського вчення (Григорій Сінаїт). І хоч його номінальне оформлення відбувається в працях Г. Палами (1 пол. XIV ст.), весь шлях до нього фактично сприяв визнанню теоретизування, у числі інших (медитативною практикою ісіхії, наприклад), за легітимний спосіб

досягнення теозису. На жаль, цей аспект «уніатського відтінку» ісіхазму, як і інші точки його дотику з реформаторською течією православ'я, до нашого часу залишаються в полоні роздмухування полум'я протиборства, а не пошуку того спільного, що примушувало в той складний період історії обидва табори активно втручатися в лоно старої традиції та підлаштовувати її, «очищати» від зайвого на ту мить тягара. Сьогодні подібне становище майже суцільно обумовлене тим негативним відношенням, яке продовжує проявляти до уніатства Московський патріархат. Що ж до Візантії, то імперія того періоду була відкрита будь-яким шляхам пошуку виходу з кризового становища. Так виглядають вузлові точки першого етапу розвитку християнської ідеї Унії в історії Європи зрілого Середньовіччя, періоду «розквіту» в ній міжособної боротьби, феодалного свавілля та послаблення центральної державної влади.

Період зрілої Унії простягнувся між подіями 1204 та 1453 рр. Брутальне захоплення в 1204 р. латинянами у ході IV хрестового походу Константинополя змінило ставлення всього християнського світу до розколу Церкви. Відносини між католиками та православними загострилися та фактично набули характеру ідеологічної війни. Відтак позиції кожної сторони стали активно міфологізовуватись, а супротивник – демонологізовуватись. Вся символіка християнської ідеологічної системи «на злобу часу» перебудовувалась відповідно до завдань протиборства між двома християнськими Церквами. В цій атмосфері проходило життя зрілих років ідеї Унії. Головними подіями в її розвитку стали Ліонські (1245, 1274) та Флорентійський (1435) собори. Завершується період «зрілої Унії» захопленням Константинополя турками-османами й остаточною ліквідацією в 1453 р. головного форпосту православ'я – Візантійської імперії. І якщо падіння Константинополя в 1204 р. сприймалось як внутрішня трагедія християнського світу, то загарбання столиці Візантійської імперії оцінювалося сучасниками вже подією всесвітньо-історичного масштабу. На очах цивілізації всього Старого Світу пішла у минуле держава, яка своїм життям пов'язувала його історію з часами далекої Античності та передантичної давнини. Завдяки реальній дійсності її існування до часів нового піднесення європейської культури в добу Ренесансу погляди на цю прадавнину також утримувалися в площині реальної дійсності, а не міфів і легенд. Ланцюг історії не увірвався, а це надалі дало змогу побудувати єдиний вектор розвитку всієї європейської цивілізації.

Зі смертю Візантії в християнському світі боротьба навколо проблеми відновлення церковної єдності не припинилася. Не була похована і ідея Унії. Але Святому Престолу, як «видимому переможцю» в історичному протистоянні з православ'ям, одночасно із завершенням боротьби на зовнішньому фланзі, на внутрішньому театрі бойових дій довелося зіткнутися з новим, більш небезпечним «ворогом» – рухом за реформацію Церкви. Реформація, як модифікована форма Ренесансного гуманізму, ідею Унії трансформувала в ідею перебудови Церкви на принципах децентралізації. Отже те, за що боролися православні учасники уніатського процесу, наполягаючи на сприйнятті змісту Унії як співпраці церковних структур, а не як підкорення одній владі й одному організаційному центру, фактично стало прапором Протестантизму. Головним же продовжувачем справи «класичної», передреформаційної ідеї церковної Унії стала Київська митрополія. В цей час вона зазнала подальшого розвитку в площині політичної Унії Литви та Польщі (з 1569 р. – Речі Посполитої). Події XVII–XVIII ст. в країнах Східної Європи суттєво вплинули на розвиток Унії. Вони, зробивши її заручником карколомних політичних процесів, урешті-решт змогли «згасити» міжцерковний розмах унійної ідеї до рівня ще однієї жертви міжконфесійного протистояння. Отже, пізню Унію можна датувати часами від сер. XV (1453) до кінця XVIII ст. – часів Великої Французької буржуазної революції.

Таким виявився історичний шлях церковної Унії, епіцентром подій якої стала доба Пізнього Середньовіччя. Проведений аналіз історії Християнської цивілізації Середньовіччя завдяки відкиданню традиційного, однобічного, західноєвропейсько-центричного погляду на неї показує нам справжній масштаб Уніатства – незначного, на перший погляд, явища історії, за яким ховається широкий шлях до таємниць багатьох відомих загадок Ренесансу та подібних йому міфологізованих феноменів культури тієї доби.

Про український вимір Уніатства

«Українське питання» в рамках всієї проблеми християнського уніатства займає особливе місце. Це його непересічне значення обумовлюється тією роллю, яке українська християнська культура загалом відіграє в розвитку світового християнства. Передусім на увазі мається українське православ'я, його історичні корені, богословсько-догматичні

та організаційно-культурні особливості розвитку, його вплив на становлення й розвиток московського та світового православ'я, стосунки з іншими християнськими конфесіями. Тож можна без перебільшення говорити про певну месіонерську роль, яка історично була покладена провидінням на плечі християн України.

Розкрити дане питання в одному розділі статті – завдання, яке вже з самого початку приречена на фіаско. Але можливим і необхідним є тезове визначення його вузлових положень. В рамках даної праці ці тези будуть відігравати роль перспективної тематики наукових досліджень, які мають своєю кінцевою метою остаточну деконструкцію старих схем і поглядів на філософсько-історичні аспекти розвитку українського суспільства в контексті християнської культури Середньовічної Європи. З цієї точки зору новий український вимір Уніатства є неможливим без розв'язання наступних проблем: по-перше, принципова відмова від укоріненої традиції в розгляді проблеми прийняття Християнства. Потрібне максимально об'єктивне виявлення правди в питанні обставин прийняття християнства на Русі, визначення ролі Святого Престолу, Константинопольського патріархату та інших суб'єктів в цьому процесі⁷. Без цієї праці буде важко розібратись і з наступною проблемою – питанням визначення змісту Київського християнства. В сучасній фаховій науковій літературі воно не є новим, але комплексне його дослідження відсутнє, у зв'язку з чим традиція старої богословської традиції бачення тримається непохитно. Всі вказівки на ті особливості сприйняття християнства, які впливають з існуючих текстів літературних пам'яток Київської Русі, зі специфічної стилістики давньоруської сакральної архітектури, з відображення в подіях суспільно-політичного життя Руської держави рис суспільної свідомості, є лише гіпотетичними варіантами світоглядної рефлексії окремих дослідників^{8, 9}. Але вони і до сьогодні залишаються далекими від загальної схеми реконструкції давньоруського світосприйняття та його співвіднесення з матрицею існуючої на той час візантійської традиції, яка до певної міри виконувала роль взірця для нього. Варто згадати і про введення в хід поняття двовір'я, яке остаточно заплутує всі пошуки ідеологічного консенсусу.

Далі. Значно оновленою повинна бути проблема дослідження формального і фактичного включення Київської митрополії в уніатський рух. Цікавим й симптоматичним в цьому плані є той факт, що фактично з самого початку XIII ст. – відразу після захоплення Константинополя

хрестоносцями, в Русі уривається та сукупна для давньоруських земель літописна традиція, яка трималася на змісті Київського літописання¹⁰, на «голос» якого налаштувалась вся провінція. Так чи інакше, але варіанти відомих на сьогодні літописів фіксують одне – наявність спільного джерела до перших років XIII ст., та вельми вільний виклад подальшого ходу історії після зазначеної межі. Враховуючи події, які розгорнулися в цей час в самій Русі (піднесення Галичини в українських справах, налагодження зв'язків з Папою Римським), все, що відбувалося надалі в стосунках між Руссю та Римом, як купним представником католицької Європи, не було і такою вже суцільною випадковістю. А трагічні події монголо-татарського нашествия – це лише та доленосна крапля, яка посприяла остаточному включенню Південно-Західної Русі в лоно європейської політики. Цю істину кардинальної зміни її світоглядної парадигми життя яскраво доводять факти активної участі представників Церкви і Влади у підготовці І Ліонського собору, інших важливих подіях європейського життя¹¹.

Навала монголо-татар, утворення Золотої Орди значно послабили світську владу в українських землях. Згодом це стало однією з причин повної втрати нею автономії та приєднання володінь українських можливо-владців до складу Польщі та Литви. Звідси окремою темою дослідження в контексті аналізу українського виміру уніатства має стати теоретичний аналіз проблеми стосунків світської Влади і Церкви в умовах відміченого занепаду першої. Дивно, що цей своєрідний альянс різноманітних соціальних еліт православного суспільства з новими католицькими господарями до цього часу ніколи не сприймався як своєрідна форма унії «за умовчанням». Але саме це явище, з нашої точки зору, виявилось визначальним не тільки в плані розуміння причин подальшого розколу Київської митрополії. Його характеристика дозволяє дати об'єктивну оцінку змісту іншого, відмінного від візантійського цезарепапізму, принципу взаємодії Держави і Церкви. І причому зробити це як по відношенню до України, так і щодо Москви, в якій, і для цього є всі підстави так вважати, візантійський цезарепапізм фактично трансформувався у різновид православної теократії, близької по духу її близькосхідним мусульманським формам (халіфату, султанату).

Можна назвати ще декілька важливих проблем в рамках зазначеної теми. Але зупинитись хочеться на тій, яка поступово стає в центрі дослідницьких інтересів широкого кола науковців. Мова йде про про-

блему підготовки до участі у Флорентійській унії делегації Київської митрополії, її поїздка і участь в роботі собору та події майже епічного характеру, які відбулися відразу по його завершенню. Цей короткий історичний час отримав назву Високого Відродження. В контексті унійного процесу він фактично став першою спробою без революцій і потрясінь докорінним чином реформувати стару традицію конфесійного мислення категоріями протистояння, замінити її гуманістичними ідеалами та цінностями, взаємоповагою, взаєморозумінням, співпрацею (синергією). Важливо зазначити і те, що основне поле битви на цьому фронті трансформації суспільної свідомості після загибелі вже в перших боях Візантії перемістилось в Україну. Ця «мовчазна революція» фактично означила для неї край розвитку старої Давньоруської цивілізації та перехід на нові цивілізаційні рейки. Мало того, можна вважати, що саме тут і в цей час повною мірою проявилась закладена від народження в українському християнстві месіанська ідея його буття, про що раніше вже згадувалося.

Друга половина XV–XVI ст., як період «тихої» унійної революції в українських землях, на межі XVI–XVII ст. повільно переростає в Перше Українське Відродження, набуваючи власного голосу і виходячи за рамки ісіхастського принципу мовчазного спостереження за дійсністю. Ці, уніатські за суттю, нововведення беруться на озброєння вже всім «передовим загоном» православної ієрархії Київської митрополії. Вершиною такої прямої реформи старокиївської традиції стає діяльність митрополита Петра Могили. Тільки через певні драматичні обставини історії подолання розколу української Церкви з фактичним утвердженням її нового Уніатського ества не було завершено. По смерті П. Могили Українська православна церква формально залишалася відокремленою від уніатів і навіть фактично була підпорядкована Московському православ'ю. Та в дійсності ще протягом майже століття, аж поки затхлий дух Московської церкви не отруїв все живе в її тілі, вона залишалась носієм тієї уніатської традиції, яка була закладена митрополитом-реформатором.

Висновки представлених міркувань зосереджуються навколо двох принципових положень. Перше – уявлення про уніатство та Унію, породжену цим широким релігійним рухом, мають всі формальні і змістовні підстави бути переглянутими й закономірно поєднаними з тими загальними культурними явищами в духовно-релігійному житті, якими від-

значалась епоха Пізнього Середньовіччя в Європі. Друге – український контекст уніатства закономірно включав все українське суспільство в глибокі реформаційні процеси європейської цивілізації, зробивши його їх активним суб'єктом. Так само і сьогодні це має активно надихати українських науковців на справу виявлення вказаних малодосліджених сторін історичної дійсності нашого буття.

- ¹ Васильев А.А. История Византийской империи. – Т. 2. 1925 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bookucheba.com/srednih-vekov-istoriya/isihastское-dvijenie-mistiki-35802.html>.
- ² Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – с.
- ³ Паславський І. Між Сходом і Заходом. Нариси з культурно-політичної історії української церкви. – Львів: «СТРИМ», 1994. – 142 с.
- ⁴ Аввакумов Ю. Витоки унійного богослов'я. Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI–XIII століттях / авторизований переклад з нім. Олега Конкевича, за ред. Уляни Головач. – Львів: Вид-во УКУ, 2011. – 448 с.
- ⁵ Древо. Открытая православная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drevo-info.ru/articles/6179.html>.
- ⁶ Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси. – М.: Наука, 1987. – 786 с.
- ⁷ Табов Йордан. Когда крестилась Киевская Русь? – СПб.: Нева, ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2003. – 416 с.
- ⁸ Fedotov G.P. The Russian religious mind: Kievan Christianity: The tenth to the thirteenth centuries. – Cambridge (Mass): Harvard Univ. press 1996. – Vol 1. – 431 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://krotov.info/library/21_f/ed/otov_33.html.
- ⁹ Чорноморець Ю. Вселенскість помісної церкви як вимога еклезіології та перспективи Київського християнства. Доповідь на конференції «Другі постові читання», м. Львів, 3 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://theology.in.ua/ua/index/blog/~chernomorets/56375>.
- ¹⁰ Толочко П. П. Літописи Київської Русі. – К.: «Киевская Академия Евробизнеса», 1994. – 88 с. – С. 56–60.
- ¹¹ Паславський І. Галицький єпископ Петро – ставленник і дипломат Данила Романовича. // Український історичний журнал – вересень-жовтень. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.vn.ua/journal/journal_2013_5/5.html.